

ПРОСТІР СИНАГОГ У ЛЬВОВІ:

як створити громадський простір
у форматі місця пам'яті про
складну спільну спадщину

КЕЙС

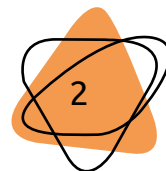

REHERIT

← ПРОЕКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

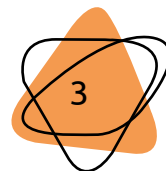

Кейс «Простір синагог у Львові: як створити громадський простір у форматі місця пам'яті про складну спільну спадщину» підготовлений для проєкту «ReHERIT: спільна відповідальність за спільну спадщину», що реалізується з 2018 до 2020 року.

Проєкт спрямовано на переосмислення, актуалізацію та розвиток потенціалу культурної спадщини Умані, Львова та інших міст Центральної та Західної України.

Метою проєкту є робота з потенціалом культурної спадщини для економічного, туристичного, культурного та освітнього розвитку міст, налагодження комунікації між органами влади, неурядовими організаціями, місцевими жителями.

Проєкт передбачає підготовку низки аналітичних досліджень щодо ефективного управління місцевою культурною спадщиною у форматі рекомендацій, кейсів та білих книг.

«Простір синагог у Львові» — одна з перших спроб реалізувати громадський простір як спосіб пам'ятання. Процес його створення — складний, тривалий, багатовекторний, проте саме дискусії та обговорення проблематики пам'ятання стали хорошим прикладом для України, де такої практики дуже бракує.

«Простір синагог у Львові» на місці руїн синагоги «Золота Роза» та зруйнованого Бейт Гамідраш — це перший випадок в Україні, коли органи місцевого самоврядування разом із громадськими та міжнародними організаціями реалізували простір пам'яті. Крім цього, це ще й один із перших прикладів відходу від традиційного та фігуративного стилю пам'ятання про складані сторінки в історії.

Традиція, яку успадкували колишні республіки після розпаду СРСР, наголошувала на увіковіченні через монументальні пам'ятники, чіткі та однозначні посили й спрощене прочитання. Тому не лише форма, а й сам процес актуалізації та пам'ятання складної історичної спадщини через публічні мультифункціональні простори для України є доволі новими та незвичними, а тому часто натикаються на нерозуміння. Особливо гостро ця проблема постає, коли робота із заінтересованими сторонами не до кінця налагоджена, як і процеси менеджменту сенситивної спадщини.

Упродовж останнього десятиліття у Львові активно розвивається туризм, переважно на базі культурної спадщини міста. Проте чимало знакових подій та пам'яток культури й архітектури залишаються поза звичними туристичними маршрутами й путівниками, адже вони пов'язані з важкими роками та трагічними подіями в історії міста. Це одна з причин того, чому міська влада й громадські ініціативи мають малий досвід у роботі з конфліктною та складною спадщиною.

Перед початком Другої світової війни у Львові мешкало три основні етнічні групи — поляки, євреї, українці. Після війни місто повністю змінило свій етнічний ландшафт: у ньому майже повністю зникли євреї, яких убили або депортували під час Голокосту. Змінився й урбаністичний простір: нацисти знищили майже всі релігійні й культурні будівлі та пам'ятки єврейської культури, які існували у Львові, зокрема синагогу «Золота Роза».

Робота із залишками «Золотої Рози» сама по собі є сенситивною темою, адже руйнування синагоги асоціюється зі знищенням людей, пам'яті про них та їхньої культури, а також питанням німецьких справців і причетності місцевих мешканців. Цю непросту сторінку спільної історії міста варто рефлексувати й проговорювати, однак це складно, адже варіантів безліч, і знайти один, який задовольнив би всіх, неможливо.

У післявоєнний період про складну єврейську спадщину міста в публічному просторі майже не згадували. Після здобуття незалежності були спроби ознакування та дослідження синагоги «Золота Роза», але у 2000-х простір занепав, його обгородили, і врешті він став недоступним до огляду. Потрапити на територію можна було тільки через приміщення єврейської громади поруч або через терасу ресторану.

2008 року Центр міської історії Центрально-Східної Європи організував конференцію «Міська єврейська спадщина та історія Центрально-Східної Європи», на якій було подано пропозиції оголосити конкурс проєктів для ознакування міської єврейської спадщини в місті. Результатом обговорення цих пропозицій із представниками Львівської міської ради (ЛМР) стало формування партнерства між: Центром міської історії, новим проєктом GIZ «Муниципальный розвиток та оновлення старої частини міста Львова», Управлінням охорони історичного середовища, як частиною ЛМР, та за співпраці з єврейськими організаціями у Львові й за кордоном. Конкурс відбувся 2010 року. Переможцем став берлінський архітектор Франц Решеке.

Проєкт Франца Решеки передбачав консервацію решток синагоги «Золота Роза», що не виключає можливості її відбудови, ознакування меж Бейт Гамідраш (дім навчання) та експозицію «Увіковічення» — стели із цитатами людей, які постраждали від Голокосту чи були його свідками. Головна ідея архітектора — показати пустку, на місці якої колись стояли сакральні для євреїв будівлі. Це порожній простір мав би підкреслити страшні наслідки Голокосту для Львова, коли третину населення міста просто знищили разом з їхніми священними місцями.

За задумом творців проєкту, він є зворотнім, тобто все можна повернути до попереднього стану без будь-якої шкоди для залишків будівлі. Білі плити, які позначають межі простору, можна зняти, так само легко демонтуються дерев'яні стежки та лавки. Такий підхід дає змогу переосмислювати простір, змінювати його та в майбутньому втілювати там нові ідеї.

«Простір синагог» задумувався як місце, яке говорить не лише про індивідуальні історії людей, які жили в місті, а й про історію міста як спільного простору для багатьох. Він є місцем пам'яті про складну історію міста та людей, які тут жили, він функціонує як громадський простір, відкрий для всіх, у той час коли довкола інші простори є або закритими, або комерційними.

Такий задум дуже схожий до меморіального комплексу жертвам Голокосту в Берліні, який теж функціонує і як місце пам'яті (хоч і символічне), і як громадський простір. Однак це може викликати незрозуміння, адже поєднання місця скорботної пам'яті й місця, де завжди людно й міське життя не завмирає, є незвичним.

2017 року ізраїльський сатирик Шагак Шапіра запустив проєкт «Йолокост». Він робив колажі з фотографій туристів на Меморіалі та фото німецьких концтаборів, щоб підкреслити: дозвольна поведінка на територіях символічної пам'яті є зневагою до жертв Голокосту. Проєкт сприйняли неоднозначно: хтось підтримав ідею митця, а хтось критикував за недоцільність та маніпулятивність.

У «Просторі синагог» виникала схожа проблема стосовно людей, які там відпочивають. Часто на цьому місці збираються компанії осіб, які слухають музику, вживають алкогольні напої та курять. Така поведінка й викликає занепокоєння, оскільки у загальних громадських просторах вона є допустимою, але у меморіалах — ні. Як вона має трактуватися на просторах, які є одночасно і загальнопублічними й меморіальними, — однозначної відповіді немає.

У Берліні меморіал жертвам Голокосту вночі підсвічують, щоб зробити комплекс та його відвідувачів постійно видимими. По всьому периметру меморіалу встановлено інформаційні таблички з інструкціями, як поводитися на його території. Крім цього, плити меморіалу покриті спеціальним розчином, що дає змогу швидко стерти некоректні написи та малюнки, якщо їх хтось там залишає. Ідейно меморіальний комплекс жертвам Голокосту в Берліні не тільки присвячений євреям як спільноті, що зазнала насильства й жорстокості, він також функціонує як нагадування німцям про складну сторінку в спільній історії, як спосіб переосмислення тих подій та саморефлексії.

Ухвалена концепція «Простору синагог» була неоднозначно сприйнята окремими представниками єврейської спільноти міста, а вона є однією з найважливіших сторін у процесі створення простору. Однак ця спільнота неоднорідна, вона радше мозаїчна, де кожна з її груп має різні наміри, погляди та, що важливо, ставлення до ідеї проєкту та його реалізації. Львівське єврейське товариство імені Шолом-Алейхема, Благодійний фонд Хесед-Ар'є та Бней Брит Леополіс публічно висловили підтримку проєкту. Низка дослідників та активістів підписали не один меморандум щодо співпраці в питанні створення «Простору синагог». Для них важливо актуалізувати пам'ять про події Голокосту, передати її нащадкам та переконатися, що єврейська громада й надалі залишається частиною міста в його історії та середовищі; що культура пам'ятання про трагічні події — це важлива частина розвитку Львова.

Утім, організація «Тугей Загав», що межує із залишками «Золотої Розги», виступила проти реалізації «Простору синагог» за проєктом Франца Решки. За позовом «Тугей Загав» Господарський суд Львова скасував легальність проведення конкурсу, сама ж організація воліє відбудувати синагогу, хоч повноцінних креслень для відновлення будівлі немає. Судові процеси, які наразі тривають, юридично унеможливають подальшу реалізацію проєкту та залишають без відповіді питання, що буде далі з проєктом громадського простору на місці Великої міської синагоги, яка стояла поруч із «Золотою Розою»¹.

¹ До початку Другої світової війни поруч із «Золотою Розою» розташувалися ще дві сакральні будівлі для єврейської громади – Бейт Гамідраш, який був включений у проєкт «Простору синагог» та Велика міська синагога, проєкт якої мали б почати реалізовувати у 2019 році, проте через судові позови роботи так і не стартували.

Через юридичні колізії міська влада втратила простір як щось, приналежне громаді Львова, проте й далі утримує його — як і інші громадські простори на території міста. Депутати міської ради своєю ухвалою передали ділянку, де розташовано «Простір синагог», у власність громади міста. Утім, Львівський господарський суд скасував цю ухвалу, посилаючись на відсутність достатнього обґрунтування. Місто як громада втрачає можливість пропонувати своє бачення, яким може бути цей простір, з урахуванням інтересів різних груп та поколінь.

Хоч залишки синагоги «Золота Роза» є пам'яткою місцевого значення, свого часу вона була розташована в межах території, яка нині внесена до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, отже, мала би бути під юрисдикцією Кабінету Міністрів України. Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», пам'ятки культурної спадщини можуть перебувати у державній, комунальній або приватній власності. Крім міської ради та Кабміну, є ще один потенційний відповідальний за простір — Львівська обласна рада.

Ще з 1975 року у Львові діяв Державний історико-архітектурний заповідник (ДІАЗ). 1990-го його ліквідували, а функції установи успадкувало Управління охорони історичного середовища. Після цього ДІАЗ кілька разів намагалися відновити, але вчергове ліквідували. 2017 року в Львівській обласній державній адміністрації повідомили, що ДІАЗ планують відновити, проте подальших кроків здійснено не було, тому статус заповідника незрозумілий. Ураховуючи, що право власності територіальної громади на руїни синагоги «Золота Роза» судом скасовано, немає й власника, який повинен нести відповідальність за належне утримання території. Така невизначеність на різних рівнях призводить до того, що відповідальними за простір є всі й водночас ніхто конкретно.

Фото: Проект ReHERIT

Попри те, частину проєкту «Простір синагог» реалізували, і він функціонує в міському просторі як місце пам'яті й відпочинку. Процес облаштування території підкреслив ті проблеми, з якими нерідко стикаються громади в роботі зі складною культурною спадщиною. Неузгодженість заінтересованих сторін, етичні виклики та юридичні колізії — це саме ті проблеми, які перешкоджають й

унеможливають ефективну роботу зі спадщиною в Україні, а отже, вимагають продуктивних рішень і на місцевому, і на державному рівнях.

Досвід виконання «Простору синагог» показує, що такі публічні середовища можуть функціонувати як місця пам'яті про складне спільне минуле. Реалізація таких проєктів та комунікація всіх долучених є складною, адже торкається сенситивних тем. Різні заінтересовані сторони нерідко мають відмінні погляди щодо форматів

таких просторів, а також щодо того, про що і як інформувати. Але сам процес дискусування, який супроводжує реалізацію таких ініціатив, є важливим та результативним для просторового й соціального розвитку міст.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

Yolocaust: How should you behave at a Holocaust memorial? URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-38675835>

YOLOCAUST. URL: <https://yolocaust.de/>

Spaces of Synagogues, Lviv, Jason Francisco. URL: <http://jasonfrancisco.net/spaces-of-synagogues>

Space of Synagogues: Urban Landscape in a Dialog with Historical Memory. URL: https://en.lb.ua/news/2019/11/17/8121_space_synagogues_urban_landscape.html

Довгополова Оксана. Причетність до спільноти: про історичну пам'ять і здатність обирати. URL: <https://www.verbum.com.ua/01/2019/how-we-remember/historical-memory/>

10 питань «Простору Синагог». URL: https://zaxid.net/10_pitan_prostoru_sinagog_n1401440

The Effects of Public Memorials on Social Memory and Urban. URL: <https://bit.ly/3axj5Tx>

Collective memory and public space. URL: <http://www.erstestiftung.org/en/collective-memory-public-space/>

Living memorial and frozen monuments: the role of social practice in memorial sites. URL: [https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journals\\$002fudi\\$002f55\\$002f3\\$002farticle-p19.xml](https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journals$002fudi$002f55$002f3$002farticle-p19.xml)

ДЯК СОФІЯ: «Історія ширша, ніж вузька етнічно-національна рамка». URL: <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/sofija-diak-istorija-shyrsha-nizh-etnichno-nazionalna-ramka.html>

Софія Дяк «Локальні, етнічні, транснаціональні та інші: дискусії, виклики та практики проекту «Площа синагог» у Львові», Місто й оновлення. Урбаністичні студії / Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні; Редкол.: С. Шліпченко, В. Тимінський, А. Макаренко, Л. Малес, І. Тищенко. — К.: ФОП Москаленко О.М., 2013, 315-336 URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/urban_study2.pdf